

Daşnak vandalizminin Dərələyəz səhifələri

Dərələyəzin qışlaqlı-yaylaqlı asudə vaxtları, toy-düynünlü, aşıq çal-çağırılı illəri ilə yanaşı, erməni soyqırımına məruz qalıb böyük itkilər verdiyi, məhv olmaq təhlükəsindən xilas olduğu günləri-ayları da olub. Daşnakların hakimiyyəti dövründə Yapon ləqəbli erməni quldurun dəstəsinin və digər bandaların vəhşi basqını, bu obalarda törətdiyi ağlasığmaz, tükürpədicə cinayətləri illər keçsə də, Sallıda da o qırğının şahidləri kədər və niftətlə yad edirdilər.

Deyilənlərə görə, dəstəbaşı daşnak Yapon Qarabağ erməni olub. Yapon, təxminən, min nəfərlik dəstəsini gətirib kəndin 3–4 kilometrliyində olan Kələkülük kəndinin yanında saxlayır. Bu kəndin keşişi Nahapet (ona Der Varhan da deyirlərmiş) hər gün səhərdən axşamaca Yaponun yanında olmuş, hətta onun dəstəsi üçün 3 günlük azuqə də gətiribmiş. Yapon da ona bir keşiş kimi hörmət edir, hətta öz planlarını ona danışmış. Yaponun məqsədi gecəyən Sallı kəndinə hücum etmək, camaatı qırmaq, ələ keçən qəniməti aparmaq idi.

Kənd camaatı bu naqəfil hücumdan xəbər tutur. Dərd bir ikən beş olur. Camaatın götürdüyü bir dəst yorğan-döşək, bir də mal-heyvan olur. Gecəyən dağlara çəkilirlər. Yaylaq yeri Bəyəliyə çıxırlar. Yaponun dəstəsi səhərə yaxın kəndə hücum edir. Görürlər ki, lələ köçüb, yurdu qalıb. Yapon camaatın Bəyəliyə qaçmağını öyrənir. Camaatı orada qırmağı qərara alır.

Kənd əhli bundan da xəbər tutub gizlinə çəkilir. Ertəsi gün Yaponun dəstəsi Bəyəlidən də əliboş qayıdır, oradan Xaçik kəndinə ge-

gedirlər Sallıya və yığışlar kənddəki evlərə. Bir neçə ildən sonra isə Sallı camaatının bir hissəsi qayıdır dədə-baba yurduna və orada Samsonla Matos qardaşlarını görürlər. Onlar özlərini bilməməzliyə vurub yaşayırlar bir kənddə.

1917-ci ilin payızında, üzü qışa yenə təhlükə gözlənilir. Camaat yenidən dağlara çəkilir. Burada Aşıq Cəlilə bir zərbə də deyir. Qışın oğlan çağı kiçik çillədə Dərəçiçəkdən gələn ermənilər gecəyən Aşıq Cəlilin gözəgəlimli qızı Miyana yaşayan komaya hücum edir, 3 uşağını öldürüb, əri Salmanı ölümcül yaralayır. Miyananı isə aparırlar. Sabahısı gün səs yayılır ki, kəndin daha iki say-seçmə gözəlini– İbadın arvadı Gülüstani və Xırdacanın qızı Pərinə də aparırlar. Bu üç qızın üstündə neçə-neçə igid basılır, qızları qaytara bilmirlər. Kəndin gözü ağlar qalır.

Aşıq Cəlil bu faciə ilə bağlı yenə Abasqulu bəyin yanına gedir. Abasqulu bəyin dəstəsi dağları ələk-vələk eləyir, qızları gördüm deyən olmur. İlim-ilim itir kəndin gözəlləri. Yad əllərə, yad dinlərə düşürlər. Bütün bunlar Cəlilə dərd üstündən dərd gətirir. Bir də

dir. O zonada beş azərbaycanlı kəndi olub. Zeytə, Qabaxlı, Qurdqulax, bir də Yengicə kəndlərinin əhalisi Əmağü kəndinə yığışib özlərini qoruyurlar. 4 ay ermənilər onlara bata bilmir.

Sonra Yapon barışıq adıyla silahları yığdırır. Onlara söz verir ki, sizdən özünüze rəhbər seçəcəyik. Quldurlar qadınları və uşaqları bir yerə, kişiləri başqa yerə yığıb olmanın əziyyətlər verirlər. Qocalar danışır ki, qadınları soyundurub musiqi sədaları altında yallı getməyə məcbur ediblər. Oynamayanları yerindəcə doğrayıblar. Kişiləri soyundurub sağ və sol nahiyələrdən budunu kəsib əllərini kəsilən yerə qoydurub soruşmuşlar: hə, necədir təzə şalvarın?

Kişilərin və qadınların böyük bir hissəsini kəndin ayağında olan qayadan aşağı töküblər (Arpa qayası, təxminən, 200 metr hündürlüyündədir). 2 min adamdan, deyildiyinə görə, iki nəfər sağ çıxıb. Bir kişi və bir qadın. Onları qayadan atanda qadının tumanı, kişinin isə şineli çətir kimi onları əzilməkdən qoruyub. Beləcə, qırıblar beş kəndin camaatını...

Sallı camaatı bir müddət Əyricədə daldalanır. Burada da ermənilər aman vermir onlara. Camaat oradan qaçır Cığın dərəsinə. Zincirli kəndinə düşürlər. Zincirliyə ermənilər camaatı qovur Qədiliyə. Aşıq Cəlil görür ki, ermənilər heç yerdə camaata aman vermir, ona görə də Abasqulu bəy Şadlinskiyin yanına gedir. Abasqulu bəy onu yaxşı qarşılayır. Cəlil onunla çoxdan tanış idi. Aşıq Cəlil Abasqulu bəyin dostlarından birinin toyunu eləmişdi.

Abasqulu bəyin məsləhəti ilə camaat üç dəstəyə bölünür. Hər dəstəni bir kəndə göndərir. Qaraxaça, Şahablıya, bir də Dəvəölənə. Bir həftədən sonra Qaraxaçdan qara xəbər gəlir ki, ermənilər barışıq adıyla camaatı bir yerə yığıb qılınclardan keçiriblər. Bir hissəsini də böyük bir dama yığıb od vurublar. Deyilənə görə, yanan qadınların içində olan Gülsabahın bayatılarının yanğısı erməniləri də ağladılıb. Uşaq-kiçik hamısını yandırılıb külə çeviriblər. Qaraxaçda vəhşicəsinə yandırılan və öldürülənlərin sayı 500-dən çox olub.

Orada iki erməninin ad-familiyası yadda qalıb. Samson və Matos Qazaryan qardaşları körpə uşaqları süngüyə keçirir, göyə qaldırılıb yerə çırpırmışlar. Bir neçə erməninin adı da yaddaşlarda qalıb: Mehrab, Xaço, Ohanes. Bunlar isə kişiləri və qadınları soyundurub amansızcasına işgəncə verə-verə öldürmüşlər. Kişilərin çıpaq küreyinə samovar bağlayıb deyirmişlər ki, için çaydan, sızın çaydan yarıb çıxır axı... Qəndab nənəmin birinci əri və beş uşağı da burada qətlə yetirilir. Nənəm bir müddət xəstə yatır.

Camaatı qırılıb-çatandan sonra quldurlar düşünür ki, Sallı kəndinin adamlarının hamısını qırmışdır. Odur ki, itli-pişikli yığışib

onun üzünü gülmür. "Qaytarma" qəmli havasını da o günlər çalır. Həm də qəmli çalır, ona görə ki, Miyana bir daha qayıtmadı.

Aşıq Cəlil Abasqulu bəydən camaatı Arzın o tayına keçirmək üçün kömək istəyir. Abasqulu bəy qışda İrana keçməyi məsləhət görmür:

–Yazağzı özüm sizi o taya keçirəcəm,– deyir. Burada Abasqulu bəy un, dən sarıdan camaata xeyli əl tutur.

Ağacın çiçək tökülmündə Abasqulu bəy Xəlili göndərib Aşıq Cəlili yanına çağırırdı:

–Aşıq, sabah gecə sizi İrana keçirəcəm, bəlkə bir-iki ağız çalır oxuyasan? Ya qismət, bir də görüşək, ya görüşməyək.

Cəlil məclisdə qəmli havalar çalır ağlaya-ağlaya oxuyurmuş. Abasqulu bəy Cəlilin ağlaya-ağlaya oxumasına dözə bilməyib, saxlayıb. Sabahısı gün Abasqulu bəy camaatı İrana keçirir. Onlar bir müddət İranda və Türkiyədə qalır, sonra Naxçıvana qayıdır, Dizə, Kültəpə kəndlərinə düşürlər.

Ara sakitləşəndən sonra 80 ailədən 20-si geri, dədə-baba yurduna–Dərələyəzə qayıdır. Aşıq Cəlil Kültəpədə qalır. Bir də Miyana gəzən torpaqlara dönmür, Miyana baxan dağlara qayıtmır. Bu hələ ikinci qaçaqadır...

Üçüncü qaçaqda nənəm bu bayatını çəkəcək:

**Dağlar başı ala qar,
Ala yaylıq, ala qar,
Nə qədər qar yağmışdı,
Yağmamışdı belə qar.**

Amma nənəm görmədi sonuncu qaçaqda. Görsəydi, hansı bayatını çəkərdi görən...

**QULU KƏNGƏRLİ,
Azərbaycan Jurnalistlər
Birliyinin üzvü**